

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ: УЧЕНЬ – АНДРАГОГ

У статті автор розглядає проблему появи фахівців для роботи з дорослими – андрагогів, подає їх характеристику, визначає основні функціонально-посадові обов'язки андрагога, порівнює педагогічну та андрагогічну моделі навчання дорослих. Автор аргументує необхідність введення предмета «Андрагогіка» у навчальний процес вищих навчальних закладів України.

Ключові слова: *дорослі, навчання дорослих, освіта дорослих, андрагогіка, андрагог.*

Масовість феномена освіти дорослих формує соціальну потребу у фахівцях із навчання дорослих (андрагогів) (С.І.Змейов). Потреба у таких спеціалістах в освіті зумовлює необхідність державної системи підготовки (перепідготовки) та підвищення кваліфікації. Вважається, що освіта дорослих виконує найважливішу функцію соціального захисту людини, дає змогу одержати велику внутрішню свободу, свободу дій, рішень, учинків. У чому ж саме допомагають дорослій людині фахівці-андрагоги? Допомога андрагогів потрібна дорослим людям практично в усіх сферах діяльності: виробничій, сімейно-побутовій, суспільній, особистій – скрізь, де є необхідність підвищити ефективність діяльності дорослих, гармонізувати суспільні та міжособистісні стосунки, підвищити рівень особистого душевного комфорту дорослих [5, с. 50].

Андрагоги – це фахівці в галузі навчальної, виховної, реабілітаційної, інформаційно-орієнтаційної та організаційної роботи з дорослими. Однак, перш за все, – це фахівці з навчання дорослих людей, і основна галузь їхньої діяльності – сфера освіти. Вони задіяні у виробничій і соціальній сферах: в адміністративно-управлінських структурах, службах виробничо-економічної освіти, на біржах праці, у службах зайнятості, соціальної допомоги, в центрах психологічної, медичної реабілітації, в центрах інформації та орієнтації населення у сфері освітніх послуг. Спеціалісти-андрагоги можуть займати такі посади: викладача-андрагога, консультанта, експерта, тьютора (куратора, наставника), науковця, працівника управління (адміністратора, керівника), методиста, інспектора, соціального працівника тощо [5, с. 104]. С. І. Змейов, вказуючи на особливості навчання дорослих і його відмінність від шкільного навчання, зазначає:

- тому, хто навчається, належить провідна роль у процесі свого навчання (бо він той, хто навчається, а не той, кого навчають);
- дорослий, який навчається, прагне до самореалізації, самостійності, усвідомлює себе таким;
- дорослий, який навчається, володіє життєвим (побутовим, соціальним, професійним) досвідом, що може бути використаний як важливе джерело навчання його самого і його колег;
- доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми і для досягнення конкретної мети;
- дорослий, який навчається, розраховує на невідкладне використання набутих у ході навчання вмінь, навичок, знань і якостей;
- навчальна діяльність дорослого учня значною мірою детермінується тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють процесу навчання.

Процес навчання дорослих організовується у вигляді спільної діяльності тих, хто навчається, й того, хто навчає, на етапах планування,

реалізації, оцінювання, корекції [5, с. 110]. Визначені основні функціонально-посадові обов'язки андрагога:

- організація і реалізація процесу навчання дорослих на будь-яких рівнях і в будь-яких сферах неперервної освіти (педагог-андрагог);
- надання допомоги в науково обґрунтованій організації та реалізації навчального процесу, оцінка якості навчального процесу, якості знань, атестація андрагогічних кадрів і навчальних закладів для дорослих (інспектор, методист, експерт, тьютор);
- проведення науково-дослідної роботи з проблем освіти дорослих (науковець);
- проведення консультаційної, соціально-реабілітаційної роботи з дорослими з питань виробничого, навчального, соціального, особистого життя (консультант, соціальний працівник, працівник інформаційно-орієнтаційної служби у сфері освітніх послуг);
- здійснення організаційно-управлінської діяльності в навчальних закладах, на підприємствах, в організаціях і установах виробничої та соціальної сфер (працівник управлінського апарату).

Розроблена андрагогічна модель навчання, у процесі якої викладачі з урахуванням психофізіологічних, професійних, соціальних характеристик, життєвого досвіду виконують такі дії:

- визначають реальну проблему, для вирішення якої необхідне навчання;
- виявляють освітні потреби дорослого для розв'язання життєвих проблем;
- створюють неформальний психологічний клімат для спільної роботи, що ґрунтується на взаємній пошані, довірі та емпатії;
- планують процес навчання у вигляді навчальної програми, освітнього контракту тощо;
- визначають зміст навчання, орієнтований на вирішення певної життєвої проблеми;

- здійснюють процес навчання залежно від готовності тих, хто навчається, до навчання, їх індивідуальних здібностей і потреб;
- здійснюють оцінювання процесу навчання у формі виявлення досягнень і визначення нових освітніх потреб тих, хто навчається, а також визначення позитивних і негативних аспектів програм навчання;
- здійснюють корекцію навчальних програм, їх реалізацію та оцінювання [5, с. 105–106].

Більш конкретно функції та дії андрагога на різних етапах процесу навчання визначаються технологією навчання дорослих. Технологія навчання дорослих зводиться до системи операцій, функцій і технічних дій тих, хто навчається і тих, хто навчає, згрупованих за основними етапами процесу навчання [4, с. 17].

Для більш глибокого розуміння суті явища освіти дорослих з'ясуємо і порівняємо педагогічну та андрагогічну моделі навчання дорослих. У педагогічній моделі навчання провідна роль належить людині, яка навчає, – педагогу. Він визначає мету, зміст, форми, методи та засоби навчання. Той, кого навчають (учень, студент), є залежним і не може впливати на оцінювання навчального процесу. Його участь у реалізації навчання пасивна, адже він має сприймати соціальний досвід, який йому передає той, хто навчає. В андрагогічній моделі головна роль належить тому, хто навчається, бо доросла людина є рівноправним суб'єктом навчання.

Таким чином, основною характеристикою навчання дорослих є самостійний пошук знань, умінь і навичок [3, с. 106–108]. Досвід того, кого навчають, у педагогічній моделі дуже незначний (учень, студент), адже основне значення має досвід викладача. З погляду андрагогічної моделі людина акумулює значний досвід, який можна використовувати як джерело навчання як того, хто навчається, так і інших людей. Основними при цьому стають такі форми занять: лабораторні експерименти, дискусії, виконання конкретних завдань тощо. Основними видами навчальної діяльності для дорослих виступають рекомендоване читання, телевізійні передачі тощо. У

межах педагогічної моделі готовність того, кого навчають, визначається переважно зовнішніми ознаками – примусом, тиском суспільства, сім'ї, друзів. Можна говорити про створення штучної мотивації навчання [5, с. 97–100].

У європейській концепції освіти дорослих наголошується на ролі андрагога: працівник освіти має бути й інженером, і архітектором, і розробником концепції освіти й навчання дорослих, порадником і супутником того, хто навчається, має узгоджувати навчальну діяльність із наявним досвідом тих, хто навчається, та ін. [6]. Андрагогу потрібні знання з педагогіки і психології навчання дорослих, основ філософії та соціології. Педагог-андрагог має володіти важливими знаннями економічних і правових аспектів освіти дорослих, технологією навчання дорослих, сучасними технічними прийомами навчання, а також методиками психолого-андрагогічної діагностики тих, хто навчається, формами планування та реалізації процесу навчання, спроможністю коригувати навчальний процес, а також організувати й реалізувати самостійне навчання [7]. Серед основних функцій викладача-андрагога з професійної перепідготовки С. І. Змейов виділяє:

- традиційну, пов'язану з передачею інформації у традиційних лекційних формах навчання;
- функцію «аналітика», завдяки якій викладач може визначати індивідуальні особливості, можливості та потреби того, хто навчається;
- функцію «інженера», творця нової технології навчання й методичного забезпечення;
- функцію «конструктора», сутність якої виявляється в умовах модульного навчання [5, с. 108].

Реалізація перерахованих функцій дає змогу оптимізувати взаємини особистості й суспільства, забезпечити конструктивність її соціального досвіду, завершити професійну реабілітацію здобувача робочого місця і відновити його можливості функціонувати у сфері праці.

На основі андрагогічних принципів навчання визначимо основні уміння, навички, знання, якості, ціннісні орієнтації андрагога, що становлять структуру його *компетентності*. Створення такої структури є однією з найважливіших умов і одним із головних завдань ефективної організації процесу навчання дорослих.

Американські дослідники вважають, що однією з найважливіших характеристик компетентності викладача-андрагога є його уміння ставати лідером у групі дорослих учнів. Більш детально вибудовує перелік компетентностей викладача-андрагога відомий англійський учений К. Елсдон [11]. Серед основних умінь науковець називає розуміння індивідуальних умов процесу навчання; вияв у дорослих досвіду та рівня мотивації навчання; організацію працездатних навчальних груп; створення гнучких, інформативних навчальних програм, що відповідають запитам як окремих дорослих, так і цілої групи; володіння гнучкими формами і методами навчання. Характеризуючи основні професійні якості, якими повинен володіти викладач-андрагог, К. Елсдон відзначає високий рівень чуйності й емпатії, шанобливе, відповідальне ставлення до учнів, самокритичність [11]. На підставі зазначеного, ми розглядаємо педагогічну майстерність як систему андрагогічної компетентності педагога вищої школи.

Аналіз наукових джерел дає змогу визначити такі дії андрагога в процесі його діяльності:

- Визначення освітніх потреб учнів.
- Визначення рівня підготовки тих, хто навчається.
- Виявлення обсягу та характеру життєвого досвіду дорослих і можливості його використання у процесі навчання.
- Виявлення когнітивного та навчального стилів дорослих учнів.
- Вияв психо-фізіологічних особливостей суб'єктів.
- Використання різних методик і засобів психолого-андрагогічної діагностики.
- Визначення цілей навчання конкретних дорослих учнів.

- Визначення стратегії навчання.
 - Відбір і структуризація змісту навчання.
 - Відбір джерел, засобів, форм і методів навчання.
 - Розробка навчальних планів, програм або контрактів.
 - Створення комфортних фізичних і психологічних умов навчання.
 - Забезпечення навчального процесу необхідними навчально-методичними джерелами та засобами навчання.
- Проведення оперативної психолого-фізіологічної, соціально-психологічної, когнітивної та функціональної діагностики тих, хто навчається.
 - Створення навчальних ситуацій.
 - Організація спільної діяльності всіх учасників процесу навчання.
 - Визначення і використання різних критеріїв, форм, методів, засобів і процедур оцінювання досягнень тих, хто навчається, і всього процесу навчання.
 - Визначення змін особистісних якостей і мотиваційно-ціннісних установок у тих, хто навчається.
 - Розвиток і визначення перспектив освітніх потреб тих, хто навчається.
 - Корекція процесу навчання [5, с. 113–114].

Означені уміння андрагога базуються на системі *знань*, якими йому необхідно оволодіти для здійснення своєї діяльності. Насамперед андрагог повинен володіти системою педагогічних знань про теорію навчання дорослих. Ці знання слугують фундаментом подальшого навчання і професійної діяльності. Йому також необхідно володіти психологічними знаннями про вікові, особистісні, психофізіологічні, соціальні, професійні особливості дорослих людей і дорослих, які навчаються. Для андрагога важливими є знання з основ філософії та соціології [5, с. 115].

Андрагог повинен володіти технологією навчання дорослих, сучасними технічними прийомами навчання, технологією самостійного навчання, а

отже, методиками психолого-андрагогічної діагностики тих, хто навчається; формами планування і реалізації процесу навчання; формами, методами, процедурами оцінювання процесу навчання, здатністю коригувати процес навчання. Викладачеві важливо мати уявлення про організаційні основи освіти дорослих, що дасть змогу зорієнтуватися в потребах освіти дорослих [5, с. 116].

Андрогогічну компетентність спеціаліста можна віднести до числа найбільш актуальних проблем, пов'язаних зі становленням особливого підходу до освіти дорослих (спроможність «працювати на рівних», дбайливе ставлення до досвіду дорослих). Але оскільки навчання спирається на їхній досвід, воно потребує особистої участі тих, хто навчає, яка розширюється в міру ускладнення навчального процесу й освоєння ними «світу знань». Тому важливою складовою професіоналізму андрагога стає оволодіння активними й інтерактивними методами. Ці методи, як і освіта дорослих, не нові. Однак їх залучення найчастіше залежить від ініціативи ентузіастів, а власне андрагогічна підготовка, як ми зазначали раніше, робить лише перші кроки [3]. Сучасний рівень розвитку андрагогічного знання дає змогу сформулювати певні закономірності освітнього процесу з урахуванням суб'єктної позиції дорослих:

- власна зацікавленість в освітній послугі;
- реальність очікувань від участі в навчальному процесі, їх коригування у процесі самовизначення – позитивне налаштування на діяльність;
- взаємодія в моделі діалогу, партнерства – навчання в дії (думка – слово – рух), в організаційно-діяльнісному режимі, залучення емоцій (енергії), інтелекту (переробка інформації), волі (зусиль) до навчальної діяльності;
- робота в групах – моделювання подій у реальних командах, тренінг у вирішенні конфліктів, досягнення взаєморозуміння, домовленостей;

- усвідомлення власної відповідальності за результат (самооцінка), розуміння можливості використання результату у власній практиці [2, с. 138].

Разом з тим, зростає педагогічна майстерність учителя та його соціальна зрілість [8, с. 17]. Майстерність – це те, чого можна домогтися, і як може бути відомий майстер – токар, чудовий майстер – лікар, так повинен і може бути чудовим майстром педагог... [9, с. 22]. Обов'язковими для андрагога є гуманістичні *ціннісні орієнтації*: повага до особистості; уявлення про людину як про самоцінну особистість, що саморозвивається; визнання і повага плюралізму; розуміння навчання як способу життєдіяльності людини; усвідомлення і визнання рівноправної ролі тих, хто навчається, у процесі навчання; усвідомлення ролі наставника й організатора, який забезпечує процес навчання дорослих [5]. Андрагогічна модель навчання передбачає особливий статус фахівця, який навчає дорослих і якому відведена роль помічника в навчальному процесі [1, с. 94]. Андрагог у процесі взаємодії з дорослою людиною може допомогти їй спрямувати свою увагу на самопізнання – природно, в можливих для неї межах. Проте для андрагога важлива установка не стільки на діагностику соціально-психологічної зрілості, скільки на те, щоб у процесі взаємодії в дорослої людини виникла потреба в самопізнанні та самовдосконаленні як найважливіших цінностях освіти в сучасному світі [3, с. 105–108].

Підготовка андрагога як носія цілком особливих фахових умінь і навичок неможлива без спеціальних знань [4, с. 76–79]. Тим часом потреба в таких фахівцях набула актуальності: адже з їхньою допомогою дорослі зможуть гідно адаптуватися до соціальних і професійних проблем ХХІ ст. Андрагогічні знання допоможуть фахівцям, які працюють зі слухачами курсів ІПК, студентами вищих навчальних закладів, учнями коледжів, шкіл робітничої молоді, центрів освіти молоді. Не випадково все частіше зустрічається твердження: «Андрагогіка – наука ХХІ століття», за андрагогікою велике майбутнє в ХХІ ст. [5, с. 13–14]. Прямою відповіддю на запити практики є становлення андрагогіки як навчального предмета.

Андрагогіка починає займати помітне місце в підготовці соціальних працівників, у підвищенні кваліфікації спеціалістів, зайнятих у системі післядипломної освіти, у системі підвищення кваліфікації шляхом внутрівиробничого навчання, керівників освітніх установ та ін. Як навчальний предмет, андрагогіка вводить слухачів у широке коло соціологічних, соціально-психологічних і культурологічних проблем освіти дорослих. На цій основі вона знайомить із сутністю і значенням неперервної освіти як чинником розвитку особистості й суспільства [10].

Отже, андрагогіка розглядає навчання в контексті життєвого шляху людини як засіб розвитку спроможності особистості до самоорганізації та саморегуляції. Предметом андрагогіки, на думку С. І. Змейова, стає не просто освіта дорослої людини, а освіта, «прив'язана» значною мірою до конкретних умов життєдіяльності людини, особливостей соціокультурного середовища, спрямована на стимулювання саморозвитку особистості. Якщо одним із найважливіших чинників розвитку особистості школяра виступає загальна освіта, то для дорослого особливого значення набуває поглиблення й удосконалення рольових знань [5, с. 87–89]. Освіта стає умовою успішної життєдіяльності тією мірою, якою доросла людина бачить у знаннях важливий засіб розв'язання широкого комплексу проблем, що виникають на конкретному відрізку її життєвого шляху. На «уроках для дорослих» найважливішим є їх життєвий і фаховий досвід, що визначає ставлення до навколишнього світу, в тому числі й до нових знань. Найчастіше досвід виступає як потужний психологічний бар'єр, що заважає прийняти нове. Звідси різні засоби захисту дорослим свого «Я»: від соціальної пасивності до активності. Труднощі у прийнятті дорослим нового, не підтвердженого життєвим досвідом, передбачають не тільки фахову компетенцію, а й особливе мистецтво навчання, яким володіють організатори цієї справи, викладачі.

Отже, андрагогіка як субдисципліна педагогіки, обґрунтовує напрями та організаційно-методичні засади андрагогічної моделі навчання дорослої

людини, яка будується на принципах вікової та психолого-педагогічної теорії освіти і виховання дорослих: самостійність навчання; опора на життєвий досвід; індивідуалізація навчання, створення власної програми навчання; системність навчання; конкретність навчання; актуалізація результатів навчання; елективність навчання, тобто надання тому, хто навчається, свободи вибору мети, змісту, форм, методів, термінів і місця навчання; розвиток освітніх потреб [5, с. 88].

В Росії «Андрагогіка» включена до класифікатора напрямів і спеціальностей вищої професійної освіти з 1994 р. як фах за шифром 03.14.00., в Україні досвід підготовки андрагогів практично відсутній. Тому, ми вважаємо, що настав час зайнятися цією проблемою, тим більш, що в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України створено відділ андрагогіки.

Крім того, оформленню статусу андрагога сприяють створення у вищих навчальних закладах кафедр відповідного профілю, розробка спеціальних навчальних і освітніх програм, випуск навчальних посібників, адресованих «учителям дорослих», зростання інтересу до різноманітних форм обміну досвідом андрагогічної діяльності.

Отже, саме андрагогічні принципи навчання дорослої людини допоможуть створити концепцію освіти XXI століття, а андрагогіка, яка науково обґрунтовує теоретичну та технологічну базу навчання дорослих людей, робить свій вагомий внесок у розвиток теорії і практики навчання людини в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідюк Н. М. Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика: [монографія] / за ред. Н. Г. Ничкало.– Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2009.– 542 с.
2. Змеев С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых /С. И. Змеев. — М. : ПЕР СЭ, 2003. — 208 с.

3. Змеев С. И. Образование взрослых в России и в мире / С. И. Змеев // Педагогика. — 1999. — № 6. — С. 106-108.
4. Змеев С. И. Технологии обучения взрослых: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. И. Змеев. — М. : Академия, 2002. — 128 с.
5. Змеев С. И. Основы андрагогики: учебное пособие для вузов / С. И. Змеев. — М.: Флинта: Наука, 1999. — 152 с.
6. Зязюн І. А. Технологізація освіти як історична неперервність / І. А. Зязюн // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: [монографія / С. О. Сисоєва, П. М. Воловик, Л. Є. Сігаєва та ін.]; за ред. С. О. Сисоєвої. — К., 2001. — С. 3-11.
7. Колесникова И. А. Основы андрагогики: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 031000 / [И. А. Колесникова, А. Е. Мерон, Е. П. Тонконогая и др.]. — М. : Академия, 2003. — 238 с.
8. Педагогічна майстерність: підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. — 3-тє вид., допов. і переробл.—К.: СПД Богданова А. М., 2008.—376 с.
9. Педагогічна майстерність: [хрестоматія: навч. посіб./ [упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.]; за ред. І. А. Зязюна.— К.: СПД Богданова А. М., 2008.— 462 с.
10. Практическая андрагогика: метод. пособие / под ред. проф. В. И. Подобеда, проф. А. Е. Марона. — СПб. : ГНУ «ИОВ РАО», 2003. — кн. 1: Современные адаптивные системы и технологии образования взрослых. — 2003. — 414 с.
11. Elsdon К. Т. The Training of Trainers. — Cambridge, 1984. — pp. 5-7.

В статъе автор рассматривает проблему появления специалистов для работы со взрослыми – андрагогов, подаёт их характеристику, определяет основные функционально-должностные обязанности андрагога, сравнивает педагогическую и андрагогическую модели обучения взрослых,

аргументирует необходимость введения предмета «Андрогогика» в учебный процесс высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: *взрослые, обучение взрослых, образование взрослых, андрогогика, андрагог.*

The paper deals with the problem of professionals for work with adults – andragogues. The paper presents the characteristic, key functional responsibilities of the andragogue, comparison of the pedagogical and andragogical models of adults teaching. The author reasons for “Andragogy” subject introducing into the study process of higher education institutions of Ukraine.

Key words: *adults, adults learning, adults education, andragogy, andragogue.*